

Лінгвостетична інтерпретація художнього концепту ДУША в поезії С. Т. Кольріджа

У статті досліджено шляхи художньої концептуалізації основних буттєвих категорій і цінностей у поезії англійського поета-романтика Семюела Тейлора Кольріджа, таких як душа, гріх, зло, за допомогою аналізу образних засобів та символіки знакових для поетичної спадщини автора творів «Сказання про старого мореплавця» (*The Rime Of The Ancient Mariner*) і «Крістобель» (*Christabel*). У фокусі наукового аналізу – способи вербалізації концепту ДУША, аналіз символічних, міфологічних основ концептуалізації, розкриття філософських та лінгвокультурних особливостей поетичного мислення поета. У результаті дослідження виявлено, що в поезії Кольріджа використання й реінтерпретація відомих світових літературних і міфологічних сюжетів сприяє художньому проникненню в специфіку моральної та соціальної поведінки людини, створення об'ємної картини світу людських почуттів, основних аксіологічних домінант – добра й зла, концептуалізації базових етичних категорій.

Ключові слова: С. Т. Кольрідж, англійський романтизм, концепт, художній концепт, символ, художній дискурс.

Постановка наукової проблеми та її значення. Постать і творчість англійського поета-романтика Семюела Тейлора Кольріджа привертає увагу численних дослідників, адже вважається такою, що заклала основи романтичного поетичного дискурсу, стала квінтесенцією та джерелом неповторних національних художніх форм і привнесла в європейський літературний процес дивовижні новації в інтерпретації та відтворенні художньої реальності. Маючи чітко виражену релігійно-містичну спрямованість, поезія Кольріджа стирає межу між дійсністю й реальністю, вносить до скарбниці національних художньо-концептуальних надбань особливе бачення та способи поетичного розв'язання складного вузла етичних й естетичних проблем, що ніколи не втрачає своєї **актуальності**.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У сучасній критичній рецепції поетичних надбань й есеїстики Кольріджа зроблено спробу провести паралелі між поетичними творами письменника, його вченням про поетичне мистецтво, уяву та сучасними жанрами постмодерної англомовної літератури [19; 5]. Особливо популярні сучасні дослідження концептуальної структури творів Кольріджа, його небуденної, примхливої, безмежно багатой уяви з погляду фрейдівської теорії психоаналізу [16], модерних і постмодерних філософських досліджень проблематики людської екзистенції, культури, релігії, розкриття сутності понять свободи й залежності [18]. Дослідники творчості поета неодноразово звертали увагу на продукування ним широкого спектра буттєвих проблем [3; 4; 7], які можуть бути розв'язані за допомогою поетичної рефлексії над сутністю людини.

У системі концептуальних категорій людини чільне місце посідає душа, що трактується поетом у багатогранному спектрі проявів: емоційних, етичних, макрокосмічних, трансцендентних. Особливо глибоко й багатогранно ставить питання Кольрідж про сутність людської душі, її розвиток, особливості емоційно-психічного та морального потенціалу, створює емку й динамічно напружену модель індивідуальної та колективної психодинаміки в знакових для своєї творчості поемах *The Rime Of The Ancient Mariner* та *Christabel*.

Досить продуктивна в зарубіжному мовознавстві ідея про інтерпретацію смислу поеми *The Rime Of The Ancient Mariner* як переосмислення архетипних міфологічних констант «вічного мандрівника», «блудного сина», «вічного жида», своєрідного прикладу реінтерпретації культурно трансльованого матеріалу, характерного для доби романтизму [11; 12; 13; 15] «як стійких образів та мотивів, засобами яких виражаються й усвідомлюються сутнісні аспекти індивідуального та колективного буття» [8 с. 23]. Образ старого мореплавця споріднений з образами Фауста, Каїна, Агасфера й експліцитно ілюструє наслідки гріха проти визначених моральних цінностей [10; 14]. А також сам концепт гріха та гріха як передумови покаяння є синонімічний концепту блукання в одному з його принципових сенсів. Таким чином, відомі світовій історії й культурі традиційні образні структури «грішника-вбивці» та «вічного мандрівника», ретрансльовані в постаті Старого Мореплавця послідовністю поведінкових й аксіологічних орієнтацій, містять у собі в узагальненому вигляді художньо закодовані соціально-історичні, ідеологічні та морально-психологічні закономірності загальнолюдського буття, сприяють розкриттю «екзистенційних станів особистості в соціумі за допомогою художнього моделювання й усвідомлення опозиції «добро – зло», індивідуалістичне «Я» – загальнолюдське «МИ», «життя – смерть» та ін.» [8 с. 11].

Мета й завдання дослідження. Мета статті – розкрити способи художньої концептуалізації основних буттєвих категорій і цінностей у поезії Кольріджа: душа, гріх, зло, аналіз образних засобів та символіки знакових для поетичної спадщини автора творів «Сказання про старого мореплавця» (*The Rime Of The Ancient Mariner*) і «Крістабель» (*Christabel*) [17].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На нашу думку, найпереконливішою є ідея про те, що «Сказання про старого мореплавця» – утілений замисел Кольріджа створити поему в дусі Мільтона про походження зла та засвідчує світоглядні пошуки поета в царині трактування ключових християнських положень про конфлікт віри й розуму, Бога та природи, механістичного й трансцендентного розуміння світу, про таїну життя та муки совісті [2 с. 13]. Ідея про несподіване, невмотивоване проникнення зла в єство людини, його ірраціональну природу лежить в основі й поеми Крістабель. Людина, яка свідомо вчинила гріх проти природи та Бога, (як це зробив старий мореплавець, убивши птаха, або несвідомо, через необачність і довірливість впустила зло у свій дім і свою душу, як Крістабель, привівши у родину чаклунку Джеральдіну), залишається зі злом один на один, опиняється в соціальній та духовній ізоляції, зазнає фізичних і психологічних трансформацій, утрачає зв'язок із реальністю, стає неспроможною адекватно мислити та діяти, позбавляється можливості комунікації як із реальним, так і з трансцендентним світом, опиняється в стані життя-у-смерті.

Симптоми й наслідки цього стану висвітлені Кольріджем у сюжетно-композиційній структурі обох поетичних творів із буквально науковою точністю професійного психоаналітика. Концепт життя-у-смерті, що є одним із ключових у поемі «*The Rime Of The Ancient Mariner*», актуалізовано за допомогою образів стагнації, відсутності чи неможливості руху: *Down dropt the breeze, the sails dropt down, 'Twas sad as sad could be; And we did speak only to break **The silence of the sea!***; корабель опиняється в пастці: *As idle as a painted ship Upon a painted ocean*; фізичного болю: *face with a ghastly pang*; висихання, задухи, спустошення: *And every tongue, through utter drought, Was withered at the root; We could not speak, no more than if. We had been choked with soot*; абсолютного відчуження: *Alone, alone, all, all alone, Alone on a wide wide sea! And never a saint took pity on. **My soul in agony.***

Гріх і провина, що стали причиною такого стану, метафоризовано в образі тягара, пут, що обвивають горло головного героя:

Instead of the cross, the Albatross About my neck was hung. I closed my lids, and kept them close, And the balls like pulses beat; For the sky and the sea, and the sea and the sky Lay like a load on my weary eye, And the dead were at my feet.

Життя-у-смерті призводить до зміни аксіологічних полюсів світосприйняття. Позитивне й негативне міняються місцями – сонце, що є джерелом життя, починає сприйматися як загроза життю. Змінюються характеристики простору та його сприйняття.

Метаморфози стаються з Крістабель, героїнею однойменної поеми, душа якої перебуває під владою зла, що має містичну природу: її погляд змінюється, стає схожим на зміїний, вона частково втрачає здатність розмовляти, упадає в стан трансу, крик страху перетворюється на зміїне сичання:

She had no power to tell Aught else: so mighty was the spell; And the lady's eyes they shrunk in her head, Each shrunk up to a serpent's eye; But Christabel in dizzy trance Stumbling on the unsteady ground Shuddered aloud, with a hissing sound.

Щодо поеми «Крістабель» серед істориків англійської літератури та критиків існує думка про її незавершеність. Хоча сам поет заявляв про неї як про фрагмент більшого майбутнього твору, якого він, однак, так і не написав, проте поема існує у світовій літературі як зразок збалансованого ліро-епічного твору, предметом зображення в якому «є не дія, а психічний стан людини», цільна «розповідь про гріхопадіння окремої душі» [9 с. 132]. У духовному житті героїні поеми співіснують дві системи – християнська та язичницька. Язичницький ритуал молитви в нічному лісі під священним дубом за долю коханого (*she in the midnight wood will pray*) і постійне молитовне звертання до християнських святих (*But this she knows, in joys and woes, That saints will aid if men will call: For the blue sky bends over all*), вечірня молитва до Діви Марії (*'Praise we the Virgin all divine'*), знаки присутності злих чар (*The mastiff old did not awake, Yet she an angry moan did make; The brands were flat, the brands were dying, Amid their own white ashes lying; But when the lady passed, there came A tongue of light, a fit of flame;*), видіння істот, що приходять зі світу потойбіччя (*she hath a vision sweet. What if her guardian spirit 't were, What if she knew her mother near?*), та віщі сни, природно переплетені в сюжеті поеми, засвідчують дуалізм світоглядної системи не лише героїв твору, але є також характеристиками людського єства взагалі, що робить, таким чином, людську душу слабкою й беззахисною (*And Christabel saw the lady's eye, And nothing else saw she thereby*). Зло образно відображено метафорою «обійми зла», «тюрма» (*O Geraldine! since arms of thine Have been the lovely lady's prison...*), «змія, що душить жертву-голубку» (*a bright green snake Coiled*

around its wings and neck. Green as the herbs on which it couched, Close by the dove's its head it crouched; And with the dove it heaves and stirs, Swelling its neck as she swelled hers!). Зло підстерігає людську душу в моменти, коли вона найбільш вразлива, коли людина перебуває в скруті, розпачі, у самотності, піддається страхам та сумнівам, зневірюється у власних силах. Кольрідж називає Крістабель «a youthful hermitess», оскільки вона позбавлена материнської любові й захисту, самотня у своїх переживаннях та страхах. Її батько, сер Леонайл, – самотній удівець, котрий багато років живе в атмосфері трауру: *Each matin bell, the Baron saith, Knells us back to a world of death. These words Sir Leoline first said, When he rose and found his lady dead. These words Sir Leoline will say Many a morn to his dying day!* За його наказом поминальний дзвін лунає над його володіннями щоранку багато років підряд із часу смерті дружини (*a warning knell Which not a soul can choose but hear From Bratha Head to Wyndermere*) як вічне нагадування живим про неминучий кінець. Поетична картина, якою Кольрідж розпочинає другу частину поеми, засвідчує концептуальний перегук з образом життя-у-смерті у «Старому мореплавці»:

*In Langdale Pike and Witch's Lair,
And Dungeon-ghyll so foully rent,
With ropes of rock and bells of air
Three sinful sextons' ghosts are pent,
Who all give back, one after t' other,
The death-note to their living brother.*

Цей траур і самоізоляція різко дисонують зі справжнім, повноцінним життям, що вирує поза стінами баронових володінь (*a merry peal from Borrowdale; That merry peal comes ringing loud*), є безглуздими, непотрібними та стають об'єктом гострої авторської іронії. Сам диявол глузує з такої традиції, а справжнє зло вже чагує на порозі: *And oft too, by the knell offended, Just as their one! two! three! is ended, The devil mocks the doleful tale...* У другій частині поеми читач дізнається, що життя барона також отрує давня образа на друга юності, хоча для розриву дружби насправді не існувало жодних причин, окрім задрощів та злих язиків.

Особливістю авторського потрактування зла є ідея поглинання злом не лише злочинця, його жертвою стає й оточення особистості. Товариші старого моряка спочатку його засуджують. Однак згодом так само, як і моряк, учиняє невмотивоване вбивство, матроси без будь-яких достатніх аргументів починають його виправдовувати. У результаті всі свідки зла поглинаються ним і стають співучасниками злочину.

Під чари Джеральдіни потрапляє не лише Крістабель, але і її батько – Сер Леонайл, його погляд і дії стають дикими, неприродними: *He spake: his eye in lightning rolls!; the Knight turned wildly round.* І навіть нетривке прозріння Крістабель, незрозуміле відчуття страху й неприязні до Джеральдіни вже не рятують героїв від влади зла:

*...a vision fell
Upon the soul of Christabel,
The vision of fear, the touch and pain!
She shrunk and shuddered, and saw again-
...Again she saw that bosom old,
Again she felt that bosom cold,
And drew in her breath with a hissing sound...*

З особливою поетичною влучністю й глибиною філософського прозріння Кольрідж висловлює в обох поемах ідею про те, що втрата духовного зору під владою зла неминуче призводить до «підміни понять». Моряки в поемі про старого мореплавця, заражені співучастю в злочині, не можуть визначити, чим був для них, у їхній долі птах Альбатрос: добро стає злом, а зло – добром.

І Крістабель, і Сер Леонайл під дією чарів Джеральдіни втрачають здатність адекватно сприймати дійсність в усій її повноті та зв'язності. Крістабель у холодних рисах Джеральдіни бачить красу й молодість: *the same whom she Raised up beneath the old oak tree! Nay, fairer yet! and yet more fair!* Сер Леонайл не здатен адекватно інтерпретувати очевидний смисл віщого сну свого придворного барда. Зачарований красою Джеральдіни, він прагне якомога надовше залишити її у своєму замку, відтак прикриваючи справжні мотиви своєї поведінки благородним поривом захистити честь дочки давнього друга та відновити з ним колишні стосунки. Відповідно, зло-хижак стає жертвою, а справжня жертва – його рідна дочка Крістабель – звинувачена в підступності, ревнощах і негостинності, коли просить батька вигнати непрохану гостю та врятувати її від злих чарів.

У результаті, вибір головного героя – не на користь Крістабель. Замість того, щоб рятувати свою дочку й родину, барон обирає зло в образі прекрасної жінки Джеральдіни: *And turning from his own sweet*

maid, The aged knight, Sir Leoline, Led forth the lady Geraldine! Автор поеми не втаємничує читача в наслідки такого вибору, хоча вони видаються цілком передбачуваними.

Н. І. Волошинов, розглядаючи питання романтичної естетики, висловлює думку про те, що автор романтичного твору часто «укладає союз із героєм проти слухача», автор та герой протистоять читачеві, задаючи тим самим відповідну модель художнього твору [1, с. 81]. Кольрідж ніби свідомо в завершальній частині поеми задає хибний вектор читацької інтерпретації, визначаючи смисл описаних подій як звичне життєве непорозуміння між батьком і дитиною, лише тимчасовий конфлікт (*words of unmeant bitterness; Such giddiness of heart and brain / Comes seldom save from rage and pain, / So talks as it's most used to do*), розв'язати який допоможе любов і співчуття: *Perhaps 'tis tender too and pretty / At each wild word to feel within / A sweet recoil of love and pity*. Смисл поеми, проте, набагато глибший і заснований на розгортанні міфічної дієхеми зваблення героя «красивим злом», пригніченні людської волі, осліпленні, зачаровуванні душі, результатом якого завжди є суспільна та духовна ізоляція.

Отже, реінтерпретація традиційного сюжету зі смислового фонду національного й світового легендаріуму про проникнення зла в людське ество стає в поезії Кольріджа засобом художнього відображення проблематики духовної пасивності, наслідків морального відступництва, неспроможності вольового та розумового керування життям і вчинками індивіда.

Образ блукаючої душі, нещасного вигнанця, актуалізована в описаних поемах, знаходить своє продовження та глибоку філософську інтерпретацію в ліричних поезіях і сонетах Кольріджа й, з огляду на високу частотність, займає особливе місце в концептуальній картині світу поета.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Уведення в смислову та концептуальну канву поетичного дискурсу традиційних міфологічних і релігійних сюжетів мало в епоху романтизму особливий характер [6, с. 360]. В англійській літературі, особливо у творчості С. Т. Кольріджа, прийоми міфопоетичного письма застосовані, передусім, до створення об'ємної картини світу людських почуттів, внутрішнього світу, сконцентровані в площині аксіологічних домінант – добра й зла, невинності душі та гріховності; відповідають етичним й естетичним засадам поета. У художніх формах концептуалізації базових етичних понять відображено результат рефлексії над проблемою людини та її взаєминами із середовищем, драматичний, динамічний внутрішній відгук на мінливість і нестабільність зовнішнього світу та інтенцію на пошук шляхів відновлення порушених природних зв'язків між індивідами за допомогою апеляції до моральності й чистоти людської душі.

Звернення до проблеми актуалізації етичних та аксіологічних концептів у поезії С. Т. Кольріджа створює можливість проникнення у світогляд поета й перспективу виходу на глибоке осмислення сутності романтичної естетики в її конкретних національно мовних проявах.

Джерела та література

1. Волошинов В. Н. Философия и социология гуманитарных наук / Валентин Николаевич Волошинов. – СПб. : Аста-Пресс ltd, 1995. – 384 с.
2. Горбунов А. Н. Воображения узывный глас (позэия С. Т. Кольриджа) / А. Н. Горбунов // С. Т. Кольридж. Стихотворения. – М. : Радуга, 2004. – С. 7–42.
3. Дьяконова Н. Я. Английский романтизм. Проблемы эстетики / Н. Я. Дьяконова. – М. : Изд-во «Наука», 1978. – 209 с.
4. Елистратова А. А. Наследие английского романтизма и современность / А. А. Елистратова. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1960. – 505 с.
5. Кольридж С. Т. Избранные труды / С. Т. Кольридж. – М., 1987. – 350 с.
6. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 1976. – 406 с.
7. Наливайко Д. С. Зарубіжна література ХІХ сторіччя. Доба романтизму : [підручник] / Д. С. Наливайко, К. О. Шахова. – К. : Заповіт, 1997. – 464 с.
8. Нямцу А. Е. Поэтика традиционных сюжетов / Анатолий Евгениевич Нямцу. – Черновцы : Рута. 1999. – 176 с.
9. Халтрин-Халтурина Е. В. Поэтика «озарений» в литературе английского романтизма: романтические суждения о воображении и художественная практика / Е. В. Халтрин-Халтурина. – М. : Наука, 2009. – 350 с.
10. Anderson K. George. Ahasuerus in the Romantic Heyday / Anderson K. George // *The Legend of the Wandering Jew*. – Providence : Brown University Press, 1965. – P. 174–211.
11. Avni A. A. The Bible and romanticism. The Old Testament in German and French romantic poetry / A. A. Avni // *The Hague*. – P. : Mouton, 1969. – 299 p.
12. Cellier L. L' épopée humanitaire et les grands mythes romantiques / L. Cellier. – P. : S.E.D.E.S, 1971. – 370 p.
13. Geoffrey H. H. Romanticism and 'Anti-Self-consciousness' / H. H. Geoffrey // *Romanticism and Consciousness* / [ed.] Harold Bloom. – New York : W. W. Norton & Co., 1970. – P. 46–56.
14. Janion M. Prometeusz, Kain, Lucyfer / Janion M. // *Gorączka romantyczna*. – Warszawa : Państwowy Instytut wydawniczy, 1975. – S. 393–406.

15. Johnston K. R. Coleridge's Ancient Mariner and Wordsworth's Old Pedlar / K. R. Johnston, T. E. Richard // *Beyond Representation: Philosophy and Poetic Imagination*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – P. 216–248.
16. Read H. Reason and Romanticism. *Essays in Literary criticism* / Read Herbert. – New York : Russel & Russel, 1963. – 246 p.
17. The works of Samuel Taylor Coleridge: prose and verse / S. T. Coleridge – Publisher Philadelphia : Thomas Cowperthwait & Co., 1843. – 588 p. [Electronic resource]. – Mode of access : <https://archive.org/details/worksofsamuelt00cole>
18. Timár A. Modern Coleridge. Self-consciousness, social guilt, and romantic poetry / Andrea Timar. – Palgrave Macmillan, 1974. – 197 p.
19. Wilson S. Coleridge, Tolkien, and Rowling: Root, Stem, and Flower of Modern Fantasy [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.tuntin.net/top.php?t=JRR_Tolkien_JK_Rowling

Романишин Наталия. Лингвоэстетическая интерпретация художественного концепта ДУША в поэзии С. Т. Кольриджа. Статья посвящена исследованию основных категорий и ценностей бытия в поэзии английского поэта-романтика, Семьюэля Тейлора Кольриджа: душа, грех, зло, анализ образных средств и символики, знаковых для поэтического наследия автора произведений «Сказание о старом мореходе» (*The Rime Of The Ancient Mariner*) и «Кристабель» (*Christabel*). В фокусе научного анализа – способы вербализации концепта ДУША, анализ символических, мифологических и лингвокультурных основ концептуализации, раскрытия философских и лингвокультурных особенностей поэтического мышления поэта. В результате проведенного анализа определено, что в поэзии Кольриджа использование и реинтерпретация известных литературных и мифологических сюжетов способствует художественному проникновению в специфику морального и социального поведения человека, созданию объемной картины мира человеческих чувств, основных аксиологических доминант – добра и зла, концептуализации базовых этических категорий.

Ключевые слова: С. Т. Кольридж, английский романтизм, концепт, художественный концепт, символ, художественный дискурс.

Romanyshyn Natalia. Linguistic and Aesthetic Interpretation of the Literary Concept SOUL in S. T. Coleridge's Poetry. The article is dedicated to the analysis of the ways of literary conceptualization of the basic existential categories and values in the poetry of English Romantic poet, Samuel Taylor Coleridge: soul, sin, evil, by means of imagery resources and symbols analysis in Coleridge's outstanding works «The Rime Of The Ancient Mariner» and «Christabel». The research focuses on the ways of concept SOUL verbalization, the analysis of symbolic, mythological basis of conceptualization, exposition of philosophic and linguo-cultural peculiarities of poet's poetic cognition. In the result of the conducted research it was revealed the following: in Coleridge's poetry the usage and reinterpretation of the world known literary and mythological plots enables the literary penetration into the specifics of human moral and social behavior, creation of the complex picture of human emotions, basic axiological dominants – good and evil, conceptualization of key ethical categories.

Key words: S. T. Coleridge, English Romanticism, concept, literary concept, symbol, literary discourse.

Стаття надійшла до редколегії
30.03.2016 р.

УДК 811.133.1'42:82-3(045)

Руслана Савчук

Фігуративний екфрасис у семіотичному реконструюванні можливих світів (на матеріалі роману А. Роб-Грійє «Dans le labyrinthe»)

У статті окреслено й проаналізовано основні наративно-семіотичні механізми творення можливих світів у французькому прозовому тексті доби модернізму періоду Нового роману з позицій екфрасичного студіювання словесної творчості. Для визначення показових тенденцій у формуванні та форматуванні французьким письменником Аленом Роб-Грійє можливих мікрокосмів у романі «Dans le labyrinthe» з'ясовано головні закономірності породження й розгортання текстових можливих світів як деяких симулякрів в аспекті симулякризації оповідної реальності художнього наративу. Із позицій семіотичної теорії та поетики фігуративного екфрасису, текстотворення Нового роману постає процесом конструювання такої оповідної реальності, котра відзначається деформацією й